

بررسی شخصیت و اوصاف حضرت زینب علیها السلام

دکتر بهرام مرادی^۱

فرزاد دیده‌باز^۲

نرگس بهرامی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۲۲

چکیده

بررسی اوصاف و القاب اهل بیت علیهم السلام به صورت کامل در جامعه امروزی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. به‌ویژه آن‌که در طی سال‌ها، همواره سعی دشمنان در تحریف و نابودی آن بوده است. نگاهی به زندگانی، تربیت، اخلاق و صفات عالیه حضرت زینب علیها السلام به خوبی می‌تواند شأن و عظمت بی‌نظیر و تحسین‌برانگیز ایشان را در اذهان زنده سازد و برای زنان مسلمانی که قصد پیمودن راه ایشان را در مسیر زندگی و اعمالشان دارند، الگو و درس خوبی است که هزار نکته ارزنده در آن یافت شده و مستتر است. که با پرداختن به آن می‌توان برای جامعه مسلمان - به‌ویژه زنان - بایی تازه از فضایل آن حضرت را گشود. این مقاله بر آن است تا با بررسی شخصیت و اوصاف حضرت زینب علیها السلام با آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام، آن حضرت را معرفی نموده و به اثبات برساند که ایشان تجسم اخلاق راستین انسان کامل بوده و بهترین اسوه برای رهروان راه هدایت به شمار می‌آید.

کلیدواژگان: قرآن کریم، حضرت زینب علیها السلام، اوصاف و القاب حضرت

۱. دکتری علوم سیاسی، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی،

کرمانشاه، ایران (b.moradi53@gmail.com)

۲. کارشناس علوم قرآن کریم، دانشگاه علوم قرآن تهران (farzaddidebaz313@gmail.com)

۳. دانشجوی کارشناسی تربیت دبیر، دانشگاه علوم قرآن تهران (narges.bahrami1316@yahoo.com)

زینب علیها السلام، زن مسلمان، الگوی عصر حاضر.

مقدمه

حضرت زینب علیها السلام، بنت علی بن ابی طالب علیه السلام بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی و مادرش، فاطمة علیها السلام بنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم؛ روز پنجم جمادی الاولی سال پنجم یا ششم هجری دیده به جهان گشود. بعضی در اول ماه شعبان سال ششم (الشیخ علی النمازی الشاهرودی، ۱۴۱۸، ص ۳۱۶) و گروهی در ماه رمضان گفته‌اند. (ابن حجر، ۱۴۱۵، ص ۱۰۰؛ خیرالدین الزرکلی، ۱۹۸۰ م، ص ۶۶)

از بین خواستگاران متعددی که به منزل علی علیه السلام می‌آمدند، تقاضای عبدالله بن جعفر بن ابی طالب - برادر زاده علی علیه السلام که از طرف خود کسی را برای خواستگاری حضرت زینب علیها السلام فرستاده بود- مورد پذیرش قرار گرفت. ثمره این ازدواج چهار و یا پنج فرزند است که دوتای آن‌ها به نام‌های عون و محمد که در کربلا به شهادت رسیدند. (محمد بن سعد، ۱۹۶۰ م، ج ۸، ص ۴۶۵؛ الشیخ علی النمازی الشاهرودی، ۱۴۱۹، ص ۵۰۱)

اقوال در رابطه با وفات حضرت زینب علیها السلام متعدد است و در این رابطه اختلاف شدیدی بین تاریخ نگاران وجود دارد. ولی قول مشهور وفات ایشان را در سال ۶۳ هجری در شام (دمشق / سوریه) از جمله شیخ بهایی، محدث نوری، علامه بحرالعلوم، محدث قمی و از مورخان اهل سنت ابن بطوطه، ابن حورانی و صیادی شافعی و... است. و برخی دیگر در مصر و بقیع می‌دانند. (الهی، ۱۳۷۵، ص ۱۶۷؛ جزایری، ۱۳۸۷، ص ۵۵؛ محلاتی، ۱۳۷۹، ص ۷۱)

۱. القاب حضرت زینب علیها السلام

آیه من آیات الله: نشانی از نشانه‌های خداوند. الباکیة: بانوی گریان. العقیلة: بانوی خردمند (أبو الفرج الأصفهانی، ۱۳۵۸، ص ۶۰؛ الشیخ علی النمازی الشاهرودی، ۱۴۱۸، ص ۱۴۳؛ السید محسن الأمين، بی تا، ج ۵، ص ۱۷؛ الشیخ جعفر النقادی، ۱۳۸۱، ص ۴۳۴).
الفاضلة: بانوی بافضیلت (الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۱۲). الکاملة: بانوی تام و کامل. (الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۱۲).

المعصومة الصغری: پاک و مطهره کوچک. ام المصائب: مادر مصیبت‌ها (الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۱۰ و ۱۲؛ السید لطیف القزوینی، بی تا، ص ۱۵۹).

امنية الله: امانت دار الهی. باب حطة الخطايا: دروازه آمرزش گناهان. بطله كربلاء: قهرمان كربلا. بليغة: سخنور رسا. حفرة على عليه السلام و فاطمه عليها السلام: مركز جمع آوری دوستی و محبت على عليه السلام و فاطمه عليها السلام. ربة خدر القدس: پرونده پرده نشینان پاکی و تقدیس. ربیعة الفضل: پیش زاده فضیلت و برتری. رضیعة الوحي: کسی که از پستان وحی شیر مکیده است. (الشیخ محمد حسین الأصفهانی، ۱۴۱۵، ص ۳۷).

سرابیها: راز پدرش على عليه السلام. سلالة الولاية: فشرده و خلاصه و چکیده ولایت. سلیلة الزهراء عليها السلام: چکیده و خلاصه حضرت زهراء عليها السلام. سيدة العقائل: بانوی بانوان خردمند. شریكة الشهيد: انباز شهید. شمسة قلادة الجلالة: خورشید منظومه بزرگواری و شکوه. شقیقة الحسن: دلسوز و غم خوار حضرت حسن علیه عليه السلام (خیرالدین الزرکلی، ۱۹۸۰ م، ص ۶۶).

صابرة محتسبة: پایداری کننده به حساب خداوند برای خداوند (من علماء البحرين والقطیف، بی تا، ص ۴۴۹ - ۴۵۰؛ الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۶۱).

صدیقة الصغری: راستگوی کوچک (الشیخ على النمازی الشاهرودی، ۱۴۱۸ م، ج ۴، ص ۳۱۳؛ الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۸؛ من علماء البحرين والقطیف، بی تا، ص ۴۸).
کعبه الرزایا: قبله رنج‌ها. عابدة آل على عليه السلام: پارسای خاندان على عليه السلام (الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۸).

عالمة غیر معلمة: دانای نیاموخته (الشیخ الطبرسی، ۱۳۸۶، ص ۳۱؛ العلامة المجلسی، ۱۴۰۳ هـ. ق، ص ۱۶۴؛ الشیخ عبدالله البحرانی، ۱۴۰۷ هـ. ق، ص ۳۷۰؛ الشیخ محمد مهدی الحائری، بی تا، ج ۱، ص ۶۲؛ الشیخ على النمازی الشاهرودی، ۱۴۱۸، ص ۳۱۵؛ على بن محمد العلوی، ۱۴۰۹، ص ۴۸؛ الدكتور أحمد راسم النفیس، ۱۴۱۸ ق، ص ۱۳۹).

عدیلة الخامسة من اهل الكساء: همتای پنجمین نفر از اهل کساء (الشیخ محمد حسین الأصفهانی، ۱۴۱۵ ق، ص ۱۳۴ - ۱۳۵؛ من علماء البحرين والقطیف، بی تا، ص ۴۷۴).

عظیمة بلوها: بانویی که امتحانش بس بزرگ بود. عقلیة قریش: بانوی خردمند از قریش. عقلیة الوحي: بانوی خردمند وحی (آقا بزرگ الطهرانی، ۱۳۸۹، ج ۱۵، ص ۳۰۷؛ الشیخ باقر شریف القرشی، ۱۹۹۴ م، ج ۲، ص ۳۰۱ - ۳۰۲).

عقیلة الطالبین: بانوی خردمند از خاندان حضرت ابوطالب (الحاج حسین الشاکری، بی تا، ص ۱۲).

عقیلة النبوة: بانوی خردمند پیامبری. عقیلة النساء: خردمند بانوان. عقیلة خدر الرسالة:

خردمند پرده نشینان رسالت. مظلومه وحیده: ستم دیده بی کس. عقيلة بنی هاشم: خردمند بنی هاشم (الشیخ جعفر النقدي، ۱۳۸۱، ص ۴۳۴؛ الشیخ باقر شریف القرشی، ۱۹۹۴م، ص ۱۲۳؛ السيد المرعشی، ۱۴۰۹ق، ص ۳۹۰؛ العاملی، ۱۴۲۲م، ص ۵۶۸).

فهمه غیر مفهमे: فهمیده بی آموزگار (الشیخ المفید، ۱۴۱۴ق، ص ۳۲۳؛ الشیخ الطبرسی، ۱۳۸۶، ص ۳۱؛ الشیخ عبدالله البحرانی، ۱۴۰۷، ص ۳۷۰).

قرة عين المرتضى علیه السلام: نور چشم حضرت علی علیه السلام. قرينة النواذب: همدم و همراه ناگواری ها. كفيلة السجاد علیه السلام: سرپرست حضرت سجاد علیه السلام. محبوبة المصطفى صلی الله علیه و آله و سلم: مورد محبت و محبوب حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم. نائبة الحسين علیه السلام: جانشین و نماینده حضرت حسین علیه السلام. نائبة الزهراء علیه السلام: جانشین و نماینده حضرت زهرا علیه السلام. ناموس رواق العظمة: ناموس حریم عظمت و کبریایی. نجمة سماء النبالة: ستاره آسمان شرف و کرامت. وليدة الفصاحة: زاده شیوا سخنی.

۲- بررسی اوصاف و القاب شخصیتی حضرت زینب علیه السلام

در این قسمت به دسته ای از ویژگی ها و مقامات خاص ایشان اشاره کرده و البته از میان صدها خصلت و ویژگی تنها به بیان پاره ای از آن ها که ارتباط بیش تری با موضع دارد، اکتفا می کنیم که همین اوصاف خود برای الگو شدن یک شخصیت، دلیل و منطق کاملی است:

۲-۱- مقام رضا و تسلیم

از جمله مقامات رفیع و درجات منیع، مقام رضا و تسلیم است و این دو ملکه از بسیاری از ملکات شریفه و تحصیل آن ها مشکل تر است؛ چرا که رضا به قضای الهی و تسلیم صرف به هر چه از جانب خدای واحد می رسد، از صمیم قلب رضا دادن و هرتیری که از سهام حوادث آید، بر چشم و دل منزل دادن و در همه حالات شاکر بودن، بسی دشوار و مشکل است. از نمونه اخباری که به ایشان داده شد، حدیث ام ایمن است. (قمی، ۱۳۷۷، ص ۲۶۲-۲۶۶) و چون این مکرمه به این مقام از رضا دل در طول زندگانی پرفراز و نشیب و پرمصیبت خود رسیده و تسلیم بوده اند، در روز محشر خالق متعال آن قدر از گناه کاران به آن مظلومه ببخشد تا راضی شود. (جزائری، ۱۳۸۷، ص ۲۳۶-۲۳۵)

۲-۲- مقام اخلاص

حضرت زینب کبری علیه السلام از چنان اخلاص و چنان مقامی در زمینه رضا برخوردار بود که با

وجود مصائب آن چنانی در جواب ابن زیاد فرمود: «ما رأیت الا جمیلاً». یا وقتی در هنگام آتش زدن خیمه‌ها، خود را چنان مهیا کرده بود که اگر اراده الهی بر سوختن آن‌هاست، در خیمه بماند تا اراده الهی جاری شود. که این حد تبعیت و رضایت از قضا و قدر الهی ریشه در اخلاص زینب کبری علیها السلام دارد. (مازندرانی، بی تا، ص ۵۲) و از سخنان حضرت زهرا علیها السلام در این رابطه که فرمود:

من اصعد الى الله خالص عباده اهبط الله اليه افضل مصلحته. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ص ۲۱۲)

با واکاوی و تعمق در واقعه عاشورا می توان به اخلاص زینب علیها السلام پی برد. آن هنگام که برپیکر غرق در خون سید الشهداء علیه السلام نظر کرد عرض کرد:

خدایا این قربانی را از آل محمد صلی الله علیه و آله قبول فرما. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ص ۵۴؛ مقرر، ۱۹۷۹ م، ص ۶۵؛ خوارزمی، ۱۳۶۷، ص ۷۰؛ طبری، بی تا، ص ۲۵۹)

۲-۳- مقام بلا

از جمله مقامات عالیه و درجات سامیه، مقام ابتلای به بلیات است که این مقام خواص درگاه الله است. چنانچه فرمود:

البلاء للولاء؛

هر قدر بلیات و صدمات بیش تر تقرب زیادتر.

و ما هر چه به احوالات حضرت زینب علیها السلام تأمل کنیم که چه مصایب و نوایب و بلیات و صدمات بر او وارد شده است، به دو نکته پی می بریم. اول: کمال ثبات و استحکام مقام توحیدی و تقرب او به درگاه حضرت احدیت، به دلیل ورود به این همه مصایب. دوم: رفعت درجه و عظمت رتبه و عدم قدرت بر احصای مقامات و درجات آن مظلومه که نتیجه تحملش بر مصایب وارده بر او، چه مصایبی که از مصایب اغلب انبیا صلی الله علیه و آله زیادتر و سخت تر بوده؛ با این که عادتاً زن‌ها هر اندازه قوی القلب باشند، طاقت اندکی از بسیار و یکی از هزار این مصایب را ندارند. (جزائری، ۱۳۸۷، ص ۲۴۲)

۲-۴- مقام نیابت

این ظهور همه جانبه در امتثال از فرمان مادر در انتهای عمرشان مبنی بر همراهی امام

حسین علیه السلام، به حدی است که می توان گفت که نائبی شایسته از برای این بانوی گرامی است. حتی در آخرین وداع، گلوی برادر را به نیابت از طرف مادر بوسید. حضرت زینب علیها السلام نایب مادر بود در حفظ و نگهداری برادر، در تحمل سختی ها و مصائب، جهت صیانت از دین اسلام و اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، حفاظت بی قید و شرط از حریم محترم ولایت و امامت در عرصه های مختلف به ویژه بعد از عاشورای سال ۶۱. (جزائری، ۱۳۸۷، ص ۹۱-۸۶)

زینب کبری علیها السلام همچون مادر گرامی اش دارای فضائل و مناقب بسیاری بود که القاب آن حضرت علیها السلام ریشه در فضایل ایشان دارد. درباره ایشان گفته اند:

فان فضایلها و فواضلها و خصالها و جلالها و علمها و عملها و عصمتها و عفتها و نورها و ضیائها و شرفها و بهائها تالیة امها صلوات الله علیهما. (سپهر، ۱۳۹۰، ص ۶۱)

۲-۵- مقام صبر

در روایتی از امام صادق علیه السلام چنین آمده است:

ان الحرَّ حرَّ علی جمیع احواله و ان نابتة نائبة صبرها و ان تداکت علیه المصائب لم تکسره و ان أسرو قهرو استبدل بالیسر عسرا... فاصبروا و وظنوا أنفسکم علی الصبر توجروا. (کلینی، ۱۳۸۸، ص ۳۳)

صبر را سه مرتبه است: صبر بر مصیبت، صبر بر اطاعت حق، صبر بر ترک معصیت. برای هر یک از این مراتب اجر و ثواباتی وارد شده که در خصوص حضرت زینب علیها السلام صبر بر مصیبت که به گونه اعجاب آور و بی نظیری در برابر آن همه سختی و رنجی، که گاه تحمل یکی از آن ها هم خارج از توان به نظر می رسد و به خصوص وقتی بدانیم هر کس محبتش به هر چه زیادتر باشد مفارقتش صعب تر است و چون حضرت زینب علیها السلام در این عالم علاقه منحصر به فردی به حضرت سیدالشهدا علیه السلام داشتند؛ پس مفارقت او به اندازه علاقه به او و صبر بر چنین مصیبت نهایت ندارد. اما صبر بر اطاعت: نسبت به خود وحیده بود، اجمالاً تمام آنات ساعات عمر او در عبادت و اطاعت صرف شده و در همه این حالات صابر بوده و از آنجا که با عصمت او و این مرتبه از صبر او تا حدودی آشنا می شویم، می گوئیم:

لقد عجبت من صبرها ملائكة السموات. (جزائری، ۱۳۸۷، ص ۲۴۶-۲۴۳)

صبر زینب کبری علیها السلام تا به حدی بوده که شهادت عزیزانش را با کمال حیرت تحمل می کرد.

نورالدین جزایری در صبر این حضرت می‌گوید:

الراضية بالقدر والقضاء. یکی از القاب زینب علیها السلام است و ایشان در برابر شداید و محن ایستادگی کرد که اگر اندکی از بسیار آن بر اذیال جبال راسیات گذاشته شود آب می‌گردد. و ایشان مثال این سخن است که کالجبل الراسخ لا تحركه العواصف. (جزایری، ۱۴۰۴ق، ص ۱۷۶)

۶-۲- مقام عظمت زنانه

زینب کبری علیها السلام شور عاطفه زنانه‌ای را با عظمت و استقرار و متانت یک مجاهد فی سبیل الله و زلال معرفتی همراه کرده است که وقتی از زبان دل می‌تراود همه را مبهوت می‌کند. (المقرم، ۱۹۷۹ م، ص ۳۲۳)

در عین حال امام زمان خود؛ یعنی امام سجاد علیه السلام را مانند یک مادر مهربان آرامش و تسلی می‌بخشد و با کودکان برادر و بچه‌های پدر از دست داده آن حادثه عظیم، در میان آن طوفان شدید، مثل سد مستحکمی برای آن‌ها امنیت و آرامش و تسلی ایجاد می‌کند؛ بنابراین زینب کبری علیها السلام یک شخصیت همه‌جانبه بود. اسلام زن را به این طرف سوق می‌دهد. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ص ۲۱۰-۲۲۰)

۷-۲- مقام حفاظت از دین

از جمله فضایل نفسانیه، حفاظت و حراست دین است؛ زیرا که دین حافظ حقوق و جامع شتات کلمه بشر است. در حقیقت اصلاح عامه به تدین است. چون این مقدمات معلوم شدند می‌گوییم:

چون حضرت زینب علیها السلام آن خدمات را در کربلا نموده و داخل در انجمن ابقاییه شده و حامی دین و مذهب بوده؛ اولاً: رب النوع بشر گردید برای نگهداری از قوانین جامعه؛ ثانیاً: جماعتی را از کلفت مجاهده در حفظ دین نجات داد؛ زیرا که برفرد فرد واجب بود که دفاع از دین نمایند و آن مکرمه با دفاع خود از شریعت که الی یوم القیامه باقی و برقرار ماند، جمیع افراد را از چنین زحمتی آسوده نمود و خود متحمل صدمات آن‌ها شد. (جزایری، ۱۳۸۷، ص ۲۶۹)

۸-۲- مقام محدثه و روایت

زینب کبری علیها السلام یکی از محدثان و راویان حدیث به شمار می‌آید و در سنین کودکی، در حالی که بیش از ۵ یا ۶ سال از عمرش نمی‌گذشت، خطبه مادرش حضرت زهرا علیها السلام را با آن مضامین بسیار بلند و عالی می‌شنید و پس از آن برای دیگران نقل می‌کرد. عبدالله بن عباس، شاگرد برجسته حضرت علی علیه السلام و مفسر قرآن کریم، خطبه فدک حضرت زهرا علیها السلام را از زینب علیها السلام نقل می‌کند و از آن بانوی بزرگ با عنوان «عقیلتنا؛ عاقل و دانای ما» یاد می‌کند. (مدرسی، ۱۳۷۸، ص ۴۳-۳۹)

به گونه‌ای که ابن عباس، مفسر بزرگ قرآن، از ایشان نقل حدیث می‌کرد و می‌گفت:

حدثنا عقیلتنا زینب علیها السلام بنت علی علیه السلام. (انقلاب زینب کبری علیها السلام، بی تا، ص ۹۴)

۲-۹- مقام دفاع از امام زمان خویش علیه السلام

یکی از جلوه‌های ولایت‌مداری حضرت زینب علیها السلام، حفاظت از امام سجاد علیه السلام است؛ زیرا از جمله کمالات نفسانیه و عبادات مهمه تحفظ و نگهداری پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و امام علیه السلام است. حضرت زینب علیها السلام در موارد متعددی به حفاظت از امام سجاد علیه السلام پرداخت:

اول: زمانی که لشکر ریختند به خیمه؛ شمر قصد قتل امام علیه السلام را نمود، آن مظلومه چنان تضرع و بی‌تابی کرد تا او را نجات داد.

دوم: وقت آتش زدن به خیمه‌ها؛ اگر آن مظلومه نبود امام سجاد علیه السلام سوخته بود.

سوم: هنگام عبور اسراء به قتلگاه؛ در حالی که حضرت زینب علیها السلام مشغول وداع با برادر بود و با آن حالت که زبان عاجز است از بیان آن، متوجه امام سجاد علیه السلام شد، دید بالای شتر که پاهایش بسته بود، حالت احتضار به فرزند برادر عارض شده؛ برای نگهداری او «حَالَتْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ جَسَدِ أَخِيهَا الْحُسَيْنِ» و عرض کرد:

مَالِي أَرَاكَ تَجُودُ بِنَفْسِكَ يَا بَقِيَّةَ الْمَاضِينَ. (قمی، ۱۴۱۸، ق، ص ۲۶۱)

او را تسلی داده و حدیث «ام ایمن» را نقل نموده؛ به این تدابیر آن حضرت را نگهداری نمود. چهارم: در مجلس شوم ابن زیاد؛ پس از محاجه بین علی بن الحسین علیه السلام و ابن زیاد، آن ملعون امر به شهادت آن مظلوم داد، آن مکرمه دست به گردن امام چهارم انداخت و گفت: «نخواهم گذاشت او را بکشید تا من زنده هستم». راضی بود خود را فدای حضرت سجاد علیه السلام

نماید. (جزایری، ۱۳۷۸، ص ۲۷۴)

۲-۱۰- مقام ولایت تکوینی

بر اثر عبادت و اطاعت خدا به مقامی رسیده بود که از ولایت تکوینی برخوردار بود. روایت شده که آن حضرت پیش از سخنرانی خود در کوفه به مردم اشاره کرد، با آن اشاره نفس‌ها در سینه‌ها حبس شد و زنگ‌ها از صدا باز ایستاد.

حضرت زینب علیها السلام در زمان خود یکی از علمای آن عصر شناخته می‌شد و عالم به حقایق امور بوده و همه چیز از جانب خدای تعالی به او الهام می‌شد. و در دل او آشکار می‌گشته، آن حضرت علم را به صورت موهوبی^۱ درک می‌کرده است.

۲-۱۱- مقام یاور امامان زمانه خویش

حضرت زینب علیها السلام بیش از ۶ سال سن نداشت که با رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله رو به رو شد. سپس با شهادت مادر. و پس از آن یار و یاور پدر بود. و پس از شهادت مولا علی علیه السلام در کنار امام حسن علیه السلام به مبارزه با نفاق پرداخت. پس از آن با امام حسین علیه السلام راهی کربلا شد و پس از شهادت امام حسین علیه السلام وظیفه سنگین رسالت را بردوش گرفت و به توصیه امام حسین علیه السلام مبنی بر عدم غلبه احساسات بر عقل و اندیشه به این مهم عمل کرد. (بشیری، ۱۳۷۵، ص ۴۶)

حضرت زینب علیها السلام شاهد خیانت معاویه به امام حسن علیه السلام و رفتار دنیاپرستان با ایشان بود. وقتی خوارج بر حسن علیه السلام زخم زدند، زینب علیها السلام به پرستاری از برادر مجروحش پرداخت و پس از مصالحه برادر، به اتفاق اهل بیت، کوفه را به سمت مدینه ترک نمود. او با حسن علیه السلام همراه بود تا آن‌که به وداع برادر مبتلا گردید.

هنگامی که برنامه مسافرت امام حسین علیه السلام از مدینه به مکه و از مکه به عراق مطرح شد، اصرار حضرت زینب علیها السلام بر همراهی برادر به حدی بود که وقتی که ابن عباس از این که امام علیه السلام را از عزیمت به کربلا منصرف کند عاجز ماند، به ایشان عرض کرد: پس اهل و عیال و خانواده را با خود نبر!

حضرت زینب علیها السلام این را که شنید به شدت آشفته شد و فرمود: «ای ابن عباس! پیشنهاد

۱. موهوبی: علمی است که خلاق عالم به واسطه استعداد اشخاص و قابلیت اشخاص به آن‌ها لطف می‌نماید.

می‌کنی که بزرگ و سرور ما خودش به سفر برود و ما را در این جا تنها بگذارد؛ آیا روزگار برای ما غیر از او کسی را گذاشته است؟ نه هرگز! با او زنده هستیم و با او می‌میریم». در این لحظه ابن عباس به شدت گریست. (مظفری، ۱۳۶۱ق، ص ۹۴)

۱۲-۲- مقام صراحت - قاطعیت و فصاحت - بلاغت

حضرت زینب علیها السلام در خطاب به مردم کوفه آنان را به تبعیت از آل امیه محکوم می‌کند. و خیانت به امام حسین علیه السلام را خیانت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و سزای آن را ابتلای به بلاهای دنیوی و اخروی معرفی می‌کند. (سپهر، ۱۴۱۴ق، ص ۲۸۱ - ۲۸۳)

از حذیم بن شریک اسدی روایت شده است: هرگز بانویی پرده‌نشین گویاتراز وی ندیدم. گوئی بر زبان علی علیه السلام سخن می‌راند و مردم را اشارت به سکوت فرمود. دم‌ها فرو بسته شد و هر زنگی از بانگ بایستاد.

۱۳-۲- مقام عبادت

عبودیت و بندگی به معنای ذلت و خضوع است و عبادت معنای کامل دارد که آن غایت فضوع و اظهار ذلت باشد. از امام زین العابدین علیه السلام روایت شده است: «شب یازدهم محرم عمه‌ام را دیدم که نشسته نماز شب می‌خواند».

یا در جایی دیگر فرمود: «عمه‌ام زینب با آن همه غم و اندوه در راه شام نیز نافله‌های شب را ترک نکرد». (الهی، ۱۳۷۵، ص ۸۹-۹۰)

عبادت زینب کبری علیها السلام به معنای خاص؛ یعنی اوج خضوع در برابر ذات الهی، وی را به مقامی رسانده بود که سیدالشهداء علیه السلام از وی می‌خواهد:

یا اختاه، لا تنسی فی نافلة اللیل. (صادقی اردستانی، ۱۳۸۱، ص ۸۸)

با تعمق در زندگی عبادی حضرت زینب علیها السلام، درمی‌یابیم که وی به هدف از آفرینش عمل نموده است:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾. (ذاریات: ۵۶)

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌گوید:

خدا انسان را خلق کرده و غایت خلقت وی را که در واقع سعادت او می‌باشد و

نیز منتهای کمال او را در بردارد، در تقرب عبودی قرار داده است. (طباطبایی، ۱۴۰۳ق، ۳۵۲)

حضرت زینب علیها السلام تمام شبش را همچون مادر گرامیش به عبادت می پرداخت و هیچ گاه تهجد را ترک نکرد و ملقب به لقب «عابدة آل علی علیهم السلام» شد. (نقدی، ۱۳۴۳، ص ۶۱)

۲-۱۴ - مقام قرب امامت

زینب کبری علیها السلام در این موضوع به چنان تعالی دست یافته بود که به گفته محمدجواد مغنیه، مراتب توحیدش قریب مقام امامت بوده است. (مغنیه، بی تا: ۶۱)

باتوجه به چنین مقامی است که امام حسین علیه السلام هنگام وداع به خواهر خود وصایایی می کند و هدایت و رهبری نهضت را به زینب علیها السلام می سپارد. (الهی، ۱۳۷۵، ص ۹۱)

این رتبه را که نزدیک مقام امامت بوده از طرف امام حسین علیه السلام در کربلا، روز عاشورا کسب کرده بودند.

براین ادعا شواهدی وجود دارد. در روایتی مسند از اسماعیل ابن احمد مهزیار از احمد ابن ابراهیم چنین نقل شده است:

أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى حَكِيمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الرِّضَا أُخْتِ أَبِي الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي سَنَةِ اثْنَتَيْنِ وَتَمَانِينَ بِالْمَدِينَةِ فَكَلَّمْتُمَا مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ وَسَأَلْتُمَا عَنْ دِينِهَا فَسَمَّتْ لِي مَنْ تَأْتُمُ بِهِ ثُمَّ قَالَتْ فَلَانُ بْنُ الْحَسَنِ عليه السلام فَسَمَّيْتُهُ فَقُلْتُ هَذَا جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ مُعَايِنَةً أَوْ خَبْرًا فَقَالَتْ خَبْرًا عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام كَتَبَ بِهِ إِلَى أُمِّهِ فَقُلْتُ هَذَا فَأَيُّنِ الْمُتَوْلِدُ فَقَالَتْ مَسْئُورٌ فَقُلْتُ فَأَيُّ مَنْ تَفْرَعُ السَّيِّعَةُ فَقَالَتْ إِلَى الْمَجْدَةِ أُمِّ أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام فَقُلْتُ هَذَا أَفْتَدِي بِمَنْ وَصِيَّتُهُ إِلَى الْمَرْأَةِ فَقَالَتْ أَفْتَدَاءُ بِالْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام إِنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عليه السلام أَوْصَى إِلَى أُخْتِهِ زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فِي الظَّاهِرِ وَكَانَ مَا يَخْرُجُ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ مِنْ عِلْمٍ يُنْسَبُ إِلَى زَيْنَبَ بِنْتِ عَلِيٍّ تَسْتَرًا عَلَى عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ ثُمَّ قَالَتْ إِنَّكُمْ قَوْمٌ أَصْحَابُ أَخْبَارٍ أَمَا رَوَيْتُمْ أَنَّ النَّاسَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ عليه السلام يُقَسِّمُ مِيرَاثَهُ وَهُوَ فِي الْحَيَاةِ. (کمره ای، بی تا، ج ۲، ص ۵۰۱، باب ۴۵)

احمد بن ابراهیم گوید:

من شرفیاب حضور حکیمه دختر محمد بن علی علیه السلام (امام نهم) خواهر ابوالحسن عسکری علیه السلام (امام دهم) گردیدم. سال دویست و شصت و دو بود و در مدینه بودم و از پشت پرده با او سخن گفتم و از دین وی پرسیدم. کسی که باید امام بداند برای من نام برد و به من گفت: «فلان پسر حسن عسکری علیه السلام است.» نام او را گفتم. گفتم: «قربانت گردم او را معاینه کردی یا خبر او را شنیدی؟» گفتم: «خبر او را از امام یازدهم شنیدم و برای مادرش نوشته بود.» گفتم: «آن مولود کجا است؟» گفت: «پنهان است.» گفتم: «شیعه به که مراجعه کنند؟» گفت: «به جده او مادر امام یازدهم.» گفتم: «وصیت خود را به زنی وا گذاشته است؟» گفت: «پیروی از حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام کرده است؛ زیرا حسین بن علی علیه السلام به حسب ظاهر وصایای خود را به خواهرش زینب علیه السلام دختر علی بن ابی طالب علیه السلام سپرد برای پنهان کردن امامت پسرش علی بن الحسین علیه السلام؛ سپس فرمود: «شما مردمی هستید مطلع از اخبار. آیا در روایات به شما نرسیده است که نهمین فرزند حسین علیه السلام زنده است و میراثش تقسیم می شود؟» (کمره ای، بی تا، ج ۲، ص ۱۷۸، باب ۵۰)

شایان ذکر است که اثبات نیابت و ولایت برای حضرت زینب علیه السلام منافاتی با حدیث «لَا يُفْلِحُ قَوْمٌ مَلَكَتْ عَلَيْهِمُ امْرَأَةٌ» (جلسی، ۱۴۰۸ق، ص ۳۴۲) ندارد؛ چون اولاً: این مقام همان گونه که ذکر شد به برخی دیگر از زنان هم مانند جدّه حضرت حجت عجل الله فرجه، منتسب شده است. ثانیاً: این روایت ظاهر در قضاوت است و نیابت در نشر احکام، غیر از قضاوت است. ثالثاً: چون حفظ امام اهمّ از جمیع مصالح است؛ اگر حفظ آن موقوف بر ولایت زنی مانند حضرت زینب علیه السلام باشد، عقل حکم به ولایت او می کند.

۲-۱۵- مقام یوئرون

ایشار یعنی مقدم داشتن غیر بر خود. (طباطبایی، ۱۴۰۳ق، ص ۲۰۶) ایشار یکی از صفات پسندیده ای است که فقط مؤمنان واقعی از آن بهره مندند و در قرآن کریم آمده است:

﴿وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾. (حشر: ۹)

زینب کبری علیه السلام دختر و تربیت یافته مادری است که فرمود:

الجَارُّمُ الدَّار.

این خصلت به دخترش نیز رسیده است. نمونه بارز آن تقسیم غذا در بین اسرا و تحمل گرسنگی به مدت سه روز و یا بارها خود را پیش مرگ امام سجاد علیه السلام قرار دادن، است. (مجلسی ۱۴۰۳ق، ص ۱۱۷؛ سیدابن طاووس، ۱۹۵۰م، ص ۹۶؛ مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۲۴۴) ایشان حتی دو فرزند خویش را فدای جهاد در راه خدا کردند. (سپهر، ۱۴۱۴ق، ص ۷۴)

۱۶-۲- مقام علم لدنی

آن حضرت مجلس درس و تفسیر قرآن در کوفه داشت که گواهی بر فضل و مقام علمی ایشان است. (رسولی محلاتی، ۱۳۸۵، ص ۳) امام سجاد علیه السلام در مورد او فرمود:

أَنْتِ بِحَمْدِ اللَّهِ عَالِمَةٌ غَيْرُ مُعَلِّمَةٍ وَ فَهْمَةٌ غَيْرُ مُفَهِّمَةٍ؛ (صادق اردستانی، ۱۳۸۱، ص ۱۰۱)
سپاس خداوند را که زینب عالمه‌ای است که کسی چیزی به او نیاموخته است.

علم و دانش آن مخدره چیزی نبوده که از طریق دیدن استاد و معلم به او رسیده باشد، بلکه از جانب خداوند به آن حضرت افاضه شده است. (الهی، ۱۳۷۵، ص ۹۵)

۱۷-۲- مقام مفسر

حضرت زینب علیه السلام با تفسیر قرآن و بیان حلال و حرام برای زنان در کوفه و جاهای دیگر، وظیفه علمی خویش را انجام می‌داد. روایت است که در دوره اسارت و بیماری امام سجاد علیه السلام، مردم در مسایل شرعی به حضرت زینب علیه السلام مراجعه می‌کردند و او هم پاسخ آنان را می‌داد. (نقدی، ۱۳۸۱، ص ۳۵)

۱۸-۲- مقام حجاب

هیچ‌کس تا قبل از روز عاشورا و جریان اسارت، زینب علیه السلام را ندیده بود. علامه مامقانی در این رابطه می‌گوید:

وهی فی الحجاب فریده لم یرشحصها احد من الرجال فی زمان ابیها و اخویها الی یوم الطّف؛ (مامقانی، ۱۳۵۲ق، ص ۷۹)

زینب علیه السلام در حجاب، یگانه دوران خویش بود. هیچ‌کس از مردان در زمان پدر و برادرانش تا روز عاشورا او را ندیده بودند.

زینب کبری علیها السلام در حجاب و عفاف به حدی بود که همسایه‌ها هیچ‌گاه صدای او را نشنیده و او را ندیده بودند. آن بانوی اسلام هرگاه شب تاریک می‌شد و مردم به خواب می‌رفتند، برای زیارت قبر جدش از خانه خارج می‌شد. (سابقی، ۱۲۹۴ق، ص ۲۰)

این مخدّزه، با صراحت نگاه حرام به حرم اهل بیت علیهم السلام را اهانت به حضرت رسول صلی الله علیه و آله و حضرت امیر علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام معرفی می‌کند. آن‌جا که می‌فرماید:

يَا أَهْلَ كُوفَةِ نَحْنُ سَبَايَا الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَعَضُّوا أَبْصَارَكُمْ عَنَّا وَعَنِ النَّظْرِ إِلَيْنَا
مَعَاشِرَ النَّاسِ أَمَا نَسْتَحْيُونَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمِنْ عَلِيٍّ الْمُرْتَضَى وَفَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ؛

ای مردم کوفه! همانا ما اسیران حضرت حسین علیه السلام، یعنی اهل بیت حسین علیه السلام باشیم. از دیدار ما دیدار برگیرید. هان ای جماعت مردمان! آیا از خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و علی مرتضی علیه السلام و فاطمه زهرا علیها السلام حیا نمی‌کنید؟

بعد از این مردم نگاه خود را به زمین دوختند. (سپهر، ۱۳۹۰، ص ۳۱۴)
یا این‌که در دربار یزید در خطاب به آن ملعون می‌فرماید:

ای پسر آزدشدگان! آیا از عدل است که زنان و کنیزان را پشت پرده جای دهی، ولی دختران رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را اسیر کرده و پرده آبرو و حرمت آن‌ها را بدری؟ (سید بن طاووس، ۱۴۱۷ق، ص ۱۸۸)

۲-۱۹- مقام عصمت

با توجه به تعریف عصمت؛ امری که انسان را از وقوع در چیزهایی که جایز نبوده و خطا و معصیت به شمار می‌آید مصون بدارد. (طباطبایی، ۱۴۰۳ق، ص ۲)
باید گفت که زینب کبری علیها السلام دارای مقام عصمت بوده است:

ولو قلنا بعصمتها لم يكن لأحد ان ينكر ان كان عارفاً باحوالها يوم الطف و ما بعده،
كيف؟ و لولا ذلك ما حملها الحسين مقداراً من ثقل الامامة ايام مرض السجاد علیه السلام؛
(مامقانی، ۱۳۵۲ق، ص ۷۰)

اگر بگوییم زینب علیها السلام دارای مقام عصمت است، گزاف نگفته‌ایم و کسی که به احوال زینب علیها السلام در روز عاشورا و بعد از آن آگاه باشد چگونه می‌تواند انکار کند عصمت زینب را؟ زیرا اگر معصوم نبود، امام حسین علیه السلام مقداری از سنگینی

بار امامت را به آن بانوی بزرگ واگذار نمی‌کرد، در آن مدتی که امام سجاد علیه السلام بیمار بود.

شیخ جعفر نقدی در باب عصمت زینب کبری علیه السلام می‌گوید: اگر کسی در این روایات تأمل کند و نیک بنگرد و چگونگی عبادت و انقطاع او را ببیند، برایش هیچ شکی نمی‌ماند که آن حضرت معصوم علیه السلام بوده است. (نقدی، ۱۳۸۱، ص ۶۲)

۲-۲۰- مقام جهاد

در رابطه با موضوع مبارزه و جهاد با دشمنان دین، در قرآن کریم آمده است:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ﴾
(توبه: ۲۰)

این آیه مصداق و نمونه بارز این آیات، زینب کبری علیه السلام است. با کمال شهامت و فداکاری از خانه و کاشانه و شوهر و زندگی آسوده و خوشی که داشت، دست کشید و فرزند و فرزندان خود را نیز برای قربانی، به همراه خود به قربانگاه نینوا آورد. (رسولی محلاتی، ۱۳۷۹، ص ۳۰)

محمود شرفاوی در این زمینه گفته است: زینب علیه السلام پیوسته پرچم جهاد را بردوش گرفته و از حق و عدالت دفاع می‌کرد و با مردان در سختی‌ها و شداید مشارکت می‌نمود. و با قوت بیان و منطق نیرومند خود با دشمنان احتجاج می‌کرد و در نهایت هم پیروز شد. (شرفاوی، بی تا، ص ۱۴)

۲-۲۱- مقام شجاعت

زینب کبری علیه السلام شجاعت را از پدر به ارث برده بود. وی که عزیزترین نزدیکانش در نصف روز به شهادت رسیده بودند و به همراه زنان و کودکان و خاندان اهل بیت علیهم السلام، با شجاعت بی نظیری وارد مجلس عییدالله شد و خطبه‌ای خواند که هیچ مرد شجاعی چنین جرأتی به خود راه نمی‌داد. و در مجلس یزید خطبه آتشین خواند و او را مفتضح کرد. اگر ذره‌ای وحشت از دستگاه به ظاهر باشکوه و هیبت آنان در دل داشت، هرگز نمی‌توانست چنین خطبه‌هایی ایراد نماید. محمد حسین ادیب در این باره می‌گوید:

يا لها من سيدة كريمة جاهت الظالم والظلم واقبلت الطغاة الجبابرة وهم في اوج عظمتهم وشدّة انتصاراتهم الباطلة المزيفة وفي عقردارهم وهي وحيدة، فريدة

غریبه، اسیره، مظلومه، لیس معها ناصرولا معیناً الا اطفال صغار ورجل واحد
من اهل البيت. (ادیب، ۱۳۷۹، ص ۱۷-۱۸)

نقل است که در دربار یزید مردی شامی، از یزید درخواست کرد که فاطمه
دختر امام حسین علیه السلام را به او به کنیزی دهد. حضرت زینب علیها السلام با قاطعیت تمام برخورد می‌کند
و می‌فرماید:

نه به خدا قسم، دروغ گفتمی و خود را پست و زبون کردی که چنین درخواستی
نمودی. به خدا سوگند نه تو چنین کاری می‌توانی انجام بدهی و نه یزید! (مقدم،
۱۹۷۹م، ص ۳۳۸-۳۳۹)

نتیجه‌گیری

با یک جمع بندی کلی به این نتیجه می‌رسیم که: پیروزی نهضت ابا عبدالله الحسین علیه السلام
مرهون حضرت زینب علیها السلام می‌باشد. او در تمام مراحل اسارت و پیام‌رسانی کم‌ترین و
کوچک‌ترین عملی برخلاف جهت پیشبرد نهضت و قیام برادر، انجام نداد. زینب کبری علیها السلام در
موقع مناسب احساسات خویش را کنترل می‌کرد و در شرایط مناسب ابراز احساسات می‌کرد.
به این ترتیب می‌بینیم که حضرت زینب علیها السلام یک الگوی ایده‌آل برای زن مسلمان است.
زنی که برای هر کاری برنامه دارد و با صلابت و شجاعت تصمیم‌گیری می‌کند و در راه حق و
حقیقت از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کند تسلیم نمی‌شود و از عزیزترین داشته‌هایش برای حفظ
عقایدش می‌گذرد.

بنابراین با مطالعه مقاله القاب و اوصاف حضرت زینب علیها السلام، الگوی عصر حاضر به نتایج زیر
دست می‌یابیم:

۱. مکتب اهل بیت در تمامی زمینه‌ها در حیات دنیایی و اخروی بشرالگوهای بی‌نظیری
دارد، پیروی از این الگوها و قرار گرفتن در مسیر آنان سعادت را برای بشر تضمین می‌کند.
۲. از این الگوهای کمال، حضرت زینب علیها السلام است که بهترین الگو در تمام زمینه‌ها برای
زنان مسلمان به شمار می‌آید.

۳. زینب کبری علیها السلام با فضایی همچون شجاعت و فصاحت و تدبیر فوق‌العاده خویش
توانست بار امانت الهی را پس از شهادت امام حسین علیه السلام بردوش کشد و نقش اصلی را زنده نگه

داشتن عاشورا ایفا کند.

۴. با مطالعه سیره زینب کبری علیها السلام درمی‌باییم که وی در بدترین شرایط دست از ولایت‌پذیری برنداشت و همیشه در مسیر ولایت گام برداشت.

۵. وی در بحرانی‌ترین شرایط روحی و جنگی دست از عبادت و نماز شب نکشید که از این جا می‌توان به این درس بزرگ رسید که نباید در هیچ شرایطی چه در خوشی‌ها و چه در غم‌ها نماز را ترک گفت.

۶. روح حق‌جویی و دفاع از حقیقت و دوری از محافظه‌کاری، یکی از صفات برجسته زینب کبری علیها السلام است که برای نسل امروز لازم است به تعبیر دیگری تفاوت بودن در برابر فتنه‌ها و دسیسه‌های دشمنان، همان چیزی است که دشمنان اسلام در پی آن می‌باشند و زینب کبری علیها السلام با رفتار و سیره خود این درس را به بشریت داد که نباید در مقابل فتنه‌های زمانه سکوت کرد بلکه با پیروی از امام زمان خویش به وظیفه عمل نمود.

۷. ایثار و فداکاری و صبر بر بلا یا از دیگر درس‌هایی است که بر نسل امروز لازم است از سیره زینب کبری علیها السلام بگیرند.

۸. زینب کبری علیها السلام کامل‌ترین الگو برای زنان و دختران مسلمان به شمار می‌آید و با توجه به مسئله حجاب که امروزه مسئله سیاسی-دینی شده است، بر جامعه زنان است که با پیروی از سیره زینب کبری علیها السلام در مورد حجاب، به دستور الهی عمل کنند.

۹. یکی از علل گرایش جوانان به مکاتب و ایسم‌های رنگارنگ نظیر شیطان‌پرستی و...، خلاء ناشی از عدم آشنایی با مکتب اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام است. در پایان شکر و سپاس فزون می‌گوییم حق تعالی را، که نعمت ولایت ائمه معصومین علیهم السلام را به ما ارزانی داشت و ما را از متمسکین و متوسلین به ذیل عنایتشان قرار داد.

منابع

- الأحسائي، ابن أبي جمهور (١٤٠٣ هـ)، *عوالي اللئالي*، تحقيق: الحاج آقا مجتبي العراقي، قم، سيد الشهداء عليه السلام، الطبعة الأولى.
- الأصفهاني، الشيخ محمد حسين (١٤١٥ هـ)، *الأنوار القدسية*، تصحيح وتعليق: الشيخ علي النهاوندي، قم، دانش، مؤسسة المعارف الإسلامية، الطبعة الأولى.
- ابن حجر (١٤١٥ هـ)، *الإصابة*، الشيخ عادل أحمد عبدالموجود، الشيخ علي محمد معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى.
- ابن طاووس، علي بن موسى عليه السلام (١٩٥٠ م)، *التهوف على فتلى الطفوف*، نجف، مطبعة الحيدرية.
- التستري، الشيخ محمد تقى (١٤١٩ هـ)، *قاموس الرجال*، بقم المشرفة، مؤسسة النشر الإسلامي التابعة لجماعة المدرسين، الطبعة الأولى.
- اديب، محمد حسين (١٣٧٩ هـ)، *زينب عليها السلام خت الحسين عليه السلام*، نجف، مطبعة الحيدرية.
- جزائري، سيد نورالدين (١٣٨٧ ش)، *ويريكي هاي حضرت زينب عليها السلام (خصائص زينبيه)*، محقق: ناصر باقرى بيدهندي، قم، انتشارات مسجد مقدس جمكران، چاپ هفتم - بهار.
- خوارزمي، الموفق بن احمد المكي (١٣٦٧ هـ)، *مقتل الخوارزمي*، نجف، مطبعة الزهر عليها السلام.
- رسولي محلاتي، هاشم (١٣٧٩ هـ)، *نگاهي کوتاه به زندگي حضرت زينب عليها السلام*، دفتر تبليغات اسلامي.
- الروحاني، السيد محمد صادق (١٤١٢ هـ)، *فقه الصادق عليه السلام*، قم، العلمية، دارالكتاب، الطبعة الثالثة.
- الزركلي، خيرالدين (١٩٨٠ م)، *الأعلام*، بيروت، دارالعلم للملادين، الطبعة الخامسة.
- سپهر، لسان الملك ميرزا محمد تقى (١٣٣٦ ش)، *ناسخ التواريخ*، قم، موسسه مطبوعاتي ديني.
- سعد، محمد بن (١٩٦٠)، *الطبقات الكبير*، ترجمه: دكتر محمد مهدي دامغاني، بيروت.
- شرفاوي، محمود (بي تا)، *السيدة زينب عليها السلام*، مصر.
- الشيخ الجواهري (١٣٦٧ ش)، *جواهر الكلام*، تحقيق وتعليق: الشيخ عباس القوجاني،

- خورشيد، نهض بمشروعه: الشيخ على الآخوندى، طهران، دارالكتب الإسلامية، الطبعة الثالثة.
- الشيخ الصدوق (١٤٠٣ هـ)، الخصال، تصحيح وتعليق: على أكبر الغفارى، قم المقدسة، منشورات جماعة المدرسين فى الحوزة العلمية، ١٨ ذى القعدة الحرام.
- الشيخ الصدوق (١٣٨٥ هـ)، علل الشرائع، تقديم: السيد محمد صادق بحر العلوم، النجف الأشرف، منشورات المكتبة الحيدرية ومطبعتها.
- الشيخ الطبرسى (١٤١٧ق)، إعلام الورى بأعلام الهدى، قم، مؤسسة آل البيت عليه السلام، لإحياء التراث، الطبعة الأولى، ربيع الأول.
- الشيخ المفيد (٥١٤١٤هـ)، الإرشاد، مؤسسة آل البيت عليه السلام لتحقيق التراث، بيروت، دارالمفيد، الطبعة الثانية.
- صادقى اردستانى، احمد (١٣٨١هـ)، زينب عليها السلام قهرمان دختر على عليه السلام، تهران، نشر مطهر.
- طباطبايى، محمد حسين (١٤٠٣ق)، الميزان فى تفسير القرآن، بيروت، مؤسسة الاعلمى، چاپ پنجم.
- طبرسى، ابومنصور (١٤١٣ق)، الإحتجاج، احمد بن على، انتشارات اسوه.
- الطبرسى، على (١٤١٨ هـ)، مشكاة الأنوار، مهدي هوشمند، دار الحديث، الطبعة الأولى.
- الطهرانى، آقا بزرگ (١٣٨٩هـ)، الذريعة، بيروت - لبنان، دارالأضواء.
- العلامة المجلسى (١٤٠٣ هـ)، بحار الأنوار، المصححة، بيروت، دار إحياء التراث العربى، الطبعة الثالثة.
- القرشى، باقر شريف (١٣٩٤ هـ)، حياة الإمام الحسين عليه السلام، النجف الأشرف، مطبعة الآداب، الطبعة الأولى.
- القيومى، الشيخ جواد (١٣٩٠ ش)، صحيفة الحسين عليه السلام، بقم المشرفة، مؤسسة النشر الإسلامى التابعة لجماعة المدرسين، الطبعة الأولى.
- الكحالة، عمر رضا (١٣٧٩ق)، اعلام النساء فى عالمى العرب والاسلام، دمشق.
- كلىنى، ابوجعفر محمد بن يعقوب (١٣٨٨ ش)، اصول كافى، تهران، انتشارات علميه اسلاميه.
- كوهى، محمدرضا (١٣٨٥ ش)، آسيب شناسى شخصيت ومحبوبيت زن، قم، انتشارات اتقان.

- مامقانی، شیخ عبداللہ (۱۳۵۲ ق)، تنقیح المقال، نجف، مطبعة المرتضوية.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق)، بحار الأنوار، بیروت، مؤسسة الوفاء.
- محلاتی، ذبیح اللہ (۱۳۸۵ هـ)، ریاحین الشریعہ، دارالکتب الاسلامیة.
- مدرس، آیت اللہ سید محمدتقی (۱۳۷۸ ش)، نمونہ های ایثار حضرت زینب علیہا السلام، مترجم: محمدصادق شریعت، تهرآن، انتشارات محبان الحسین علیہ السلام، چاپ دوم.
- مظفری، محمد (۱۳۶۱ ق)، اسیران و جانبازان کربلا، قم، نشر فراز اندیشه.
- مقرر، عبدالرزاق (۱۹۷۹ م)، مقتل الحسین علیہ السلام، بیروت، دارالکتب اسلامی.
- المیرزا النوری (۱۴۰۸ هـ)، مستدرک الوسائل، بیروت، مؤسسة آل البيت علیہم السلام، لإحياء التراث، الطبعة الثانية.
- النفیس، الدكتور أحمد راسم (۱۴۱۸ هـ)، علی تخطی الحسین علیہ السلام، مرکز الغدير للدراسات الإسلامية، چاپخانه: فروردين، الطبعة الأولى.
- نقدی، جعفر (۱۳۴۳ ش)، حضرت زینب کبری علیہا السلام، اقتباس و نگارش: عمادالدين حسين اصفهانی، شرکت سهامی طبع کتاب.
- النقدی، الشیخ جعفر (۱۳۸۱ هـ)، الأنوار العلویة، النجف الأشرف، المطبعة الحيدرية، الطبعة الثانية.
- النمازی الشاهرودی، الشیخ علی (۱۴۱۸-۱۴۱۹ هـ)، مستدرک سفینه البحار، تحقیق وتصحيح: الشیخ حسن بن علی النمازی، بقم المشرفة، مؤسسة النشر الإسلامي التابعة لجماعة المدرسين.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

